

KASTEENLIITON UUDISTUKSESTA ELÄMÄNMATKALLE SAATTAMISEEN MILLAISTA KONFIRMAATION TEOLOGIAA KONFIRMAATIOVIRRET 1938–2016 ILMAISEVAT?

VESA NUORVA

Johdanto

Vuoden 2020 elokuussa pidetyssä kirkolliskokouksessa tehtiin aloite, jossa ehdotetaan, että Kirkkohallitus tekisi selvityksen siunaamisen teologiasta, ja tässä yhteydessä uudistettaisiin konfirmaation ja kodin siunaamisen kaavat. Yhdistävänä tekijänä on siunaamisen ajatus. Konfirmaatiossa tämä liittyy konfirmaation kantansaanaan *confirmare*, vahvistaa. Aloitteen tekijöiden mielestä on epäselvää, mitä vahvistaminen ja konfirmaatiosiunaus merkitsevät.¹ Konfirmaation teologia onkin ajoittain noussut keskusteluun niin luterilaisissa kirkoissa kuin akateemisessa teologiassa. Vaikka reformaatio hylkäsi konfirmaation sakramenttina, se halusi kuitenkin säilyttää sen pyhänä toimituksena, mutta ei kuitenkaan kyennyt luomaan yhtenäistä käsitystä konfirmaation merkityksestä.²

Tarkastelen tässä artikkelissa Suomen evankelisluterilaisen kirkon virsikirjojen konfirmaatiovirsiä ja niiden konfirmaatioteologiaa. Miksi tarkastelen konfirmaatiovirsiä? Virsikirjalla on asema kirkon virallisena laulukirjana. Se on kirkolliskokouksen päättämä, teologista tekstiä sisältävä dokumentti. Minna Valtonen muistuttaa, että virsikirjalla on myös pedagoginen ulottuvuus, joka toteutuu vaivihkaa jumalanpalvelusten, kirkollisten toimitusten ja muiden hartauden harjoittamisen tilanteiden yhteydessä.³ Virsillä on teologinen ja pedagoginen sisältö ja dialoginen kieli. Virsien

1 Aloite konfirmaation ja kodin siunaamisen kaavojen uudistamisesta 2020.

2 Jolkkonen 2004, 26.

3 Valtonen 2014, 137.

tekstit voivat samassakin virressä olla sekä Jumalan puhuttelua että seurakunnan ja yksityisen kristityn rukousta. Esimerkiksi sopii vuoden 1986 virsikirjan konfirmaatiovirren 234 neljäs säkeistö, jossa konfirmoitava ja Jeesus käyvät dialogia.

Tahdon kuulla kutsuasi:
'Lapsi, luokseni nyt jää.
Kuolin sinun puolestasi,
parempaa ei ystävää.'
Kiitos, että voimakseni
annat Pyhän Henkesi.
Seuraan kanssa omiesi
sinua vain, Herrani.

Kristikunnan vanhimmat virret ovat olleet kirkon yhteistä rukousta, reformaation jälkeisen ajan virret kristillistä opetusta ja uusimman ajan virret usein yksityisen kristityn uskonkokemuksen erittelyä ja rukousta.⁴ Konfirmaatiovirsiensä tekstit näyttävät ilmaisevan oman aikansa konfirmaationteologisia näkemyksiä.

Konfirmoitava nuori ja hänen lähipiirinsä eivät odota kuulevansa konfirmaatioissa teologisia esitelmiä. He kuitenkin ymmärtävät olevansa läsnä pyhässä toimituksessa, jonka merkitys nousee kirkon teologisesta traditiosta. Luterilaisissa ja yleensä protestanttisissa kirkoissa jumalanpalveluksiin osallistuneet kertovat virsilaulun koskettavan heitä syvästi ja erityisesti silloin, kun lauletaan tuttuja virsiä.⁵

Jarmo Kokkonen ja Marja Pesonen korostavat tuttujen virsien ja yleensä virsien merkitystä konfirmaation kokonaisuudelle ja erityisesti virsien valintaa yhdessä nuorten kanssa. Heidän mielestään virsikirjaa olisi käytettävä konfirmaatioissa runsaasti ja monipuolisesti ja huomauttavat, että puhdas gospellinja bändin säestyksellä antaa virheellisen kuvan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluselämästä.⁶

Luterilaisen uskon uutta tulkintaparadigmaa etsinyt amerikanruotsalainen teologi Marcus J. Borg käyttää nimitystä *ohut paikka* niistä tilanteista, joissa ihminen on niin lähellä pyhyttä, että aistii itsensä ja pyhyden välillä vain ohuen tilan. Yhteislaululla luodaan tällainen ohut paikka.

Kun laulamme Jumalalle, sydämet avautuvat. Parhaiten tässä onnistuvat laulut, joissa sanat liikuttavat meitä ja sävelmä on helposti laulettavissa. Jos ottaisimme tämän vakavasti, se ohjaisi virsien ja laulujen valintaa. ... Seurakunnan käyttöön tarkoitettujen virsien tulee toimia myös niille, jotka eivät ole erityisemmin opiskelleet musiikkia tai joille

4 Vapaavuori 2004, 27–30.

5 Leinonen & Niemelä 2012, 19.

6 Kokkonen & Pesonen s.a.

laulaminen on muuten vaikeaa. ... Kyse ei ole valinnasta nykymusiikin ja traditionaalisten virsien välillä. Monet vanhat virret ovat erittäin laulettavia.⁷

Virsilaulu on siis Borgin mukaan *laulua Jumalalle*, joka saa sydämen avautumaan kiitokseen ja rukoukseen konfirmoitavien puolesta. Vuoden 1986 virsikirjan taustatyön keskeisiin vaikuttajiin kuulunut Anna-Maija Raittila on virsityötään kuvaillessaan sanonut, että virren tarkoitus ei ole olla ”runomuotoon napitettu saarna”, vaan seurakunnan omaa vastausta, rukousta, kiitosta ja palvontaa.⁸

Maarit Hytösen mukaan 2000-luvun alussa kirkollisten toimitusten käsikirjoja uudistettaessa pidettiin ongelmallisena, että kirkollisissa toimituksissa seurakuntalaisten osallistumisen tapana pidettiin vain virsilaulua, ja käsikirjauudistuksessa tuotiin toimituksiin elementtejä, joilla pyrittiin aktivoimaan seurakuntalaisia. Toisaalta virsilaulu on ollut seurakuntalaisille mieluinen tapa osallistua ja ilmaista epävarmaa ja haparoivaa uskoa liittymällä laulavaan seurakuntaan.⁹

Konfirmaatiokäsitysten ristiriitaisuus ja epäjohtonmukaisuus kirkossa

Kimmo Heinilä selvittää vuonna 2019 julkaistun väitöskirjansa johdannossa 1900-luvun jälkipuoliskolla käytyä keskustelua ja sen pohjalta tehtyä tutkimusta konfirmaation teologiasta ja konfirmaatiokäytännöistä. Heinilän mukaan konfirmaatiota voidaan tarkastella esimerkiksi liturgisesta, ekklesiologisesta, pedagogisesta, pastoraalisesta ja kirkko-oikeudellisesta näkökulmasta. Tulkintahorisontti voi laajeta vielä kulttuuriantropologisiin, uskonnonfenomenologisiin ja sosiologisiin näkökulmiin.¹⁰

Heinilän mukaan konfirmaatio oli luterilaisissa kirkoissa 1900-luvun alkupuolella todettu teologisessa ja psykologisessa merkityksessä epäajanmukaiseksi. Siksi Luterilainen maailmanliitto (LML) käynnisti yleiskokouksessaan Minneapolisissa 1957 tutkimusprojektin yhtenäisen luterilaisen konfirmaatiokäsityksen luomiseksi. Kirkot olisivat kuitenkin vapaita omaksumaan yhtenäisen käsityksen varassa erilaisia konfirmaatiokäytäntöjä. Tavoitetta ei kuitenkaan saavutettu. Heinilän mukaan 1963 julkaistussa tutkimusraportissa sekä historian tutkimus että systemaattisteologinen asiantuntemus osoittautuivat puutteelliseksi.¹¹ LML:n toisessa konfirmaation-tutkimusprojektissa 1979–1986 tutkijat kartoittivat ja havainnoivat jäsenkirkkojen rippikoulu- ja konfirmaatiokäsityksiä ja -käytäntöjä ja päättelivät, että yleisluterilai-

7 Borg 2016, 184.

8 Pajamo 1999, 88, 92. Artikkelissaan Pajamo selvittää vuoden 1973 kirkolliskokouksen käsikirjavalikunnalle lähetettyjä asiantuntijalausuntoja, joita pyydettiin kuudelta asiantuntijalta, heidän joukossaan lehtori Anna-Maija (Raittila) Nieminen.

9 Hytönen 2005, 254–255.

10 Heinilä 2019, 2.

11 Heinilä 2019, 6.

sen konfirmaatiokäsityksen luominen ei ole mahdollista.¹² Kolmas tutkimusprojekti 1990–1995 keskittyi rippikoulupedagogiikkaan, jonka tutkijat määrittivät teologiasta riippumattomaksi tieteenalaksi seurauksella, että rippikoululainen tulkittiin rippikoulun subjektiksi ja painopiste siirtyi opetuksesta oppimiseen. Heinilä sanookin:

Projektin yhteenvedossa voidaan havaita konfirmaatiokäsitteen häilyvyys. Toisinaan sillä tarkoitetaan rippikoulua ja toisinaan konfirmaatiotoimitusta, mutta loppuraportin lukijalle ei aina ole selvää, kumpaan termillä viitataan.¹³

Jari Jolkkonen luonnehtii LML:n piirissä käytyä konfirmaation teologiaa koskevaa keskustelua ”kohtalaisen hedelmättömäksi”, ja sanoo, että sen kysymyksenasettelu eli kysymys konfirmaation subjektista ja objektista, perustuu moderniin filosofiaan, ja on liturgiselle ajattelulle vieras. Jolkkonen ei kuitenkaan erittele tarkemmin, millaista uuden ajan filosofista ajattelua hän tarkoittaa. Konfirmaatiossa olisi siis kaksi osapuolta: subjekti eli se, joka tekee, ja objekti eli tekemisen kohde.¹⁴ Jolkkosen tekstissä voidaan nähdä peitettyä kritiikkiä Hannele Revon väitöskirjassaan esittämää ja LML:n projektien tuloksiin perustuvaa subjekti-objekti-ajattelua kohtaan. Repo katsoo, että kun konfirmaation subjektina on Jumala ja objektina konfirmoitava nuori, niin konfirmaatiolupauksessa on ristiriita, kun nuorilta kysytään kysymyksiä, joihin he vastaavat antamalla lupauksia.¹⁵ Jolkkosen mukaan konfirmaatiolla voidaan ajatella olevan monta subjektiä: Jumala siunaa, nuori tunnustaa uskonsa ja seurakunta rukoilee nuoren puolesta.¹⁶ Kaikki ovat toimintansa subjekteja, vaikka perimmäinen subjekti ja liikkeelle paneva voima on Jumala.

Jolkkosen mainitsema liturginen ajattelu ja liturginen kieli perustuvat subjekti-objekti-asetelman sijasta vuoropuheluun, dialogisuuteen. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluksen oppaassa sanotaan:

Kuultavan ja näkyvän sanan välityksellä kolmiyhteinen Jumala puhuttelee meitä ja tekee meidät osalliseksi kaikista pelastuksen lahjoista. Rukouksissa, virsissä ja lauluissa ihmisen vastaa Jumalan puhutteluun.¹⁷

Maarit Hytönen on kirkollisten toimitusten teologiaa koskevassa tutkimuksessaan todennut, että jumalanpalveluksen ja siten myös konfirmaation kielelle on yksipuolisen viestinnän sijaan ominaista vuorovaikutuksellisuus.¹⁸ Modernin subjekti-objekti-suhteella operoivan filosofian mukainen ajattelu sopii valistuksen konfirmaatiokäsitykseen, jonka mukaan konfirmaation toimittaja antaa seurakunnan täysivaltaisen

12 Heinilä 2019, 23.

13 Heinilä 2019, 23–24.

14 Jolkkonen 2004, 27.

15 Repo 2002, 44.

16 Jolkkonen 2004, 29.

17 Palvelkaa Herraa iloiten 2020, VII.

18 Hytönen 2005, 57.

jäsenen oikeudet ja velvollisuudet, jotka konfirmoitava ottaa vastaan.¹⁹ Siinä, missä modernin filosofian kielellä eritellään ihmisen uskonnollista kokemusta ja käsityksiä jumaluudesta, jumalanpalveluksen liturgisella kielellä puhutellaan Jumalaa ja otetaan vastaan hänen puhuttelunsa.

Kimmo Heinilä esittää väitöskirjansa kontribuutiona, että koko rippikoulu tulisi mieltää konfirmaationa, joka alkaa rippikoulun alusta ja päättyy konfirmaatiomesuun. Heinilän mukaan Luther painotti kasteen vahvistuksen sijasta ehtoolliselle pääsevien nuorten katekeettista opetusta ja kristinopin tutkintoa, ja toinen reformaattori Martin Bucer taas katolisesta kasteen vahvistuksen sakramentista omaksettua siunaustoimitusta. Nämä molemmat traditiot olisi näin mahdollista yhdistää. Heinilän mukaan vahvistamisen ajatus yhdistää rippikoulun konfirmaatioksi ja konfirmaation rippikouluksi. Konfirmaatiossa ei vahvisteta kastetta, koska kaste sakramenttina on itsessään pätevä eikä se tarvitse vahvistamista, vaan konfirmaatiossa vahvistetaan nuorta uskossa ja uskon osoittamisessa.²⁰

Pietismin noustessa 1700-luvulta alkaen käsitys erityisesti Bucerin esillä pitämästä katolisen kasteen vahvistuksen korvanneesta konfirmaatiosuunauksesta jyrkeni puheeksi konfirmaatiosta kasteen liiton uudistuksena, ja tämä diskurssi on jättänyt jälkensä Suomessakin edelleen esiintyviin käsityksiin konfirmaation sisällöstä.²¹ Vanhaa saksalaisperäistä pietismia edustaneista suomalaisista papeista tunnetuin Abraham Achrenius (1706–1769) on julkaissut katekismuksen selitykseksi tarkoitetun kirjasen *Rippi-Lasten Coetus Kysymyset*. Achrenius jakaa kasteen liiton uudistuksen konfirmaatiossa tapahtuvaan ”ulkonaiseen uudistukseen” ja ”kasteen liiton jokapäiväiseen uudistukseen”, joka tapahtuu päivittäin kristityn omakohtaisessa synnintunnustuksessa ja rukouksessa.²²

Kimmo Heinilä toteaa, että vaikka kasteen liiton uudistamisen ajatukseen konfirmaatiossa alettiin Suomessa ottaa etäisyyttä jo 1800-luvun lopulla, kirjoitti piispa Eino Sormunen vielä vuonna 1940-luvulla konfirmaatiosta ”kasteen liiton uudistamisena, jossa konfirmoitavat nuoret antavat uskollisuudenlupauksen Vapahtajalleen”.²³ Lupaus otsikoituna kaavan osana poistui vuoden 1963 konfirmaatiokaavasta. Subjektivistista luonnetta piti kuitenkin yllä vaatimus, että konfirmoitavat lukivat uskontunnustuksen yhteen ääneen ilman että seurakunta kokonaisuudessaan osallistui siihen, vaikka konfirmoitaville tehtävä kysymys uskon osoittamisesta oli jo mahdollista korvata toivotuksella.²⁴

19 Jolkkonen 2004, 27–28.

20 Heinilä 2019, 190, 195.

21 Heinilä 2019, 100.

22 Achrenius 1766.

23 Heinilä 2019, 210–211. Heinilä viittaa Eino Sormusen kirjaan ”Kasteenliiton uudistaminen” kolmanteen painokseen 1947. Tästä kirjasta ilmestyi painos vielä vuonna 1953.

24 Lempiäinen 2004, 131-132.

Kasteen liiton uudistamisen ja myös kasteen vahvistamisen ajatus on poistunut konfirmaatiokaavojen sanamuodoista myöhemmin tehdyissä konfirmaatiokaavojen uudistuksissa. On kuitenkin pääteltävissä, että niillä on edelleen kannatusta Suomen evankelisluterilaisesta kirkosta, koska nykyisessäkin kirkollisten toimitusten oppaassa pidetään tarpeellisena korostaa, että ”konfirmaatioissa ei siten vahvisteta kastetta, vaan kastettua ihmistä ja hänen uskoaan. – Seurakunta vahvistaa nuorta rukoilemalla hänen puolestaan. Konfirmoitavia ja koko seurakuntaa vahvistetaan julistamalla heille evankeliumia ja jakamalla heille ehtoollisen sakramentti.”²⁵

Suomessa ripille laskemisen ja ensi ripin ilmausten tilalle tuli *konfirmaatio* kirkollisen toimituksen nimeksi vasta vuoden 1963 kirkkokäsikirjaan.²⁶ Vuonna 1938 julkaistussa virsikirjassa toimitus, jota nyt nimitetään konfirmaatioksi, on ilmaistu otsikolla *Nuoren kansan ensi rippi* sisältäen kuusi virttä. Vuoden 1986 virsikirjassa on viisi virttä sisältävä osasto otsikolla *Konfirmaatio*, ja vuonna 2004 julkaistussa virsikirjan jumalanpalvelulitteessä on viisi konfirmaatioon liittyvää virrenomaista laulua, virsikirjan numerot 811–815. Vuonna 2016 julkaistussa virsikirjan lisävihkossa ei ole konfirmaatio-osastoa, mutta sen käyttösuosituksissa osoitetaan kolme virttä (923, 930, 979) konfirmaatioon.²⁷

Tutkimustehtävä ja sen toteuttaminen

Tässä artikkelissa tarkastelen Suomen evankelisluterilaisen kirkon virsikirjojen konfirmaatiovirsiä viimeisen kahdeksankymmenen vuoden ajalta ja kysyn, millaista konfirmaation teologiaa konfirmaatiovirret ilmaisevat. Koska tarkasteltavana on kahdeksan vuosikymmenen ajanjakso, etsitään myös virsien sisältöjen kehityssuuntaa. Tästä johtuen tutkimustehtävä edellyttää kronologista jäsenystä.

Tarkoitukseni on selvittää konfirmaatiovirsiä tekstien sisältöä ja teologisia painopisteitä niiden omista taustaedellytyksistä käsin. En siis tuo tutkimukseen mitään filosofista tai muuta teoreettista analyysivälinettä, jonka ehdoilla tarkastelin konfirmaatiovirsiä sisältöä.²⁸ Käyttämäni menetelmää voi nimittää systeemi-immanenttiseksi, koska tarkastelen konfirmaatiovirsiä ”sisältä käsin” niiden omilla ehdoilla ja niiden oman ajan taustaa vasten pyrkien löytämään eri aikakausien konfirmaatiovirsiä tekstejä strukturoivat periaatteet.²⁹ Koska tarkasteltavana on kokoelma

25 Sinä olet minun kanssani 2009, 52.

26 Heinilä 2019, 211.

27 Virsikirjan lisävihko 2016, 205.

28 Vrt. Saari 2021, 13–14, kuvaa kasvatusteoriaa käsittelevän tutkimuksensa alussa elävästi keskustelutilannetta, jossa opiskelijat ilman muuta edellyttävät, että kasvatustieteellisessä tutkimuksessa aineistoa tarkastellaan jotakin ulkopuolista teoriaa vasten.

29 Jolkkonen 2007, 20–21.

eri aikakausien virsitekstejä, on otettava huomioon myös esimerkiksi historian tutkimuksen, musiikkitieteen ja kirjallisuuden tutkimuksen näkökulmia. Näitäkin voi analysoida systeemi-immanenttisesti.³⁰ Vuoden 1938 virsikirjassa näyttää tulevan esin ajalle ominainen käsitys konfirmaatiosta kasteen liiton uudistuksena, mutta vuoden 1986 virsikirjassa ja sitä seuraavissa uudistuksissa tämä näyttää vaihtuvan nuoren ihmisen ”elämänmatkalle saattamisen” teemaan. Ilmausta ”elämänmatkalle saattaminen” ei eksplisiittisesti käytetä virsikirjassa, mutta sen voi konstruoida uudempien konfirmaatiovirsiensä kokoavaksi teemaksi. Tässä mielessä menetelmässäni on myös transkendenttisen analyysin³¹ piirre.

Tutkimuksen aineistona ovat konfirmaatiovirret sekä joitakin konfirmaatioon liittyviä virsiä ja virrenomaisia lauluja vuosina 1938 ja 1986 hyväksytyissä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirjoissa, vuonna 2004 julkaistussa virsikirjan jumalanpalvelusliitteessä sekä vuonna 2015 hyväksytyssä virsikirjan lisävihkossa. Vuonna 1963 hyväksyty virsikirjan lisävihko jää tarkastelun ulkopuolelle, koska siinä ei ole konfirmaatioon osoitettuja virsiä.

Virsi 1938 – Kasteenliiton uudistuksella kaidalle tielle

Vuoden 1938 virsikirjassa konfirmaatioon liittyviä leimaa ensi silmäykseltä pietistinen käsitys kasteen liiton uudistuksesta, sitä seuraavasta kiusausten voittamisesta ja kaidan tien kulkemisesta. Kastevirreksi tarkoitettun virren 219 kolmannessa säkeistössä on tällainen konfirmaatioon liittyvä viittaus:

Kun Herra, alttarisi luona Kasteeni liiton uudistin,
Niin armohetkenäni tuona Sua seurata mä lupasin,
Ja jättää eksytyksen tiet, Sun kanssa mennä minne viet.

Virteen 219 palataan tuonnempana. Konfirmoitavan nuoren on ajateltu myös rukoilevan: ”Valos anna mulle koittaa Että kuljen tielläsi. Viettelykset suo mun voittaa Muistain kärsimystäsi” (Virsi 226:3) ja ”Maailman kun pahat tavat ja sen korska, hekuma, Syntiin mua viekoittavat, Auta, Jeesus minua” (Virsi 227:3) sekä ”Sun etees, Herra Jumala, mun syntisen suo tulla. Mä olen täynnä pahuutta, Vain syntiä on mulla” (virsi 228:1).

Tätä virsikirjaa on pidetty ”herätysliikkeiden virsikirjana”, vaikka sitä on kritisoitu siitä, että kaikkien herätysliikkeiden korostukset eivät tule tasapainoisesti esiin. Hannu Vapaavuoren mukaan vuoden 1938 virsikirjan vakava sävy on ymmärrettävä, koska sen työstäminen tapahtui ”vakavana aikana” sodan uhan alaisessa Suo-

30 Heinonen 2001, 66–67.

31 Nurmi 2004.

messa.³² Pietistinen sävy tulee esille herätysliikkeiden kirjaksi luonnehditussa virsi-kirjassa, koska kaikkien suomalaisten herätysliikkeiden taustavoimana on ollut pietismi.³³ Pietismille ominaiset raamatullisuuden ja rukouksen sävyt ovat olleet vuoden 1938 virsikirjaa suunnitelleen komitean tietoinen tavoite.³⁴

Kasteen liitto -ilmaus on puhuttanut konfirmaation uudistajia pitkän aikaa. Kysymys on 1. Pietarin kirjeen 3 luvun 21 jakeen tulkinnasta eri raamatunkäännöksissä. Pentti Lempiäinen selvittää, että professori ja piispa Frans Ludvig Schauman laatiessaan vuoden 1886 konfirmaatiokaavaa muistutti koko ”kasteen liiton” käsitteen olevan väärä, koska se perustuu käännösvirheeseen.³⁵ Mielenkiintoista on vertailla tätä kolmessa eri raamatunkäännöksessä. Vuoden 1776 käännöksessä puhutaan kasteesta hyvän omantunnon liittona. Vuoden 1938 käännös taas sanoo, että kaste on hyvän omantunnon pyytämistä Jumalalta. Hyvän omantunnon liitto -ilmaus palasi nykyiseen, vuonna 1992 käyttöön otettuun raamatunkäännökseen.

Lempiäisen mukaan Schaumanin intentio oli korostaa, että konfirmaatiossa lausutut tunnustukset ja lupaukset eivät tarkoita kasteen liiton uudistamista tai vahvistamista. Schaumanin mielestä tällainen korosti liikaa ihmisen osuutta konfirmaatiossa. Siksi on parempi vaieta kiistanalaisesta kasteen liiton käsitteestä. Konfirmaatiossa on esillä muistutus kasteesta sekä kastetun vakuutus ja hänen vahvistamisensa uskossa. Schaumanin ajatukset eivät kuitenkaan täysin toteutuneet. Vuoden 1886 konfirmaatiokaavan mallipuheessa sanotaan konfirmoitavista nuorista, että ”he seisovat nyt Herran edessä tehdäkseen tunnustuksensa ja uudistaakseen kasteensa liiton”.³⁶

Puhe kasteen liitosta ei kiistanalaisuudestaan huolimatta ole kuitenkaan aivan väärää; käsite esiintyy Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Katekismuksessa. ”Kerran saatu kaste kantaa läpi koko elämän. Kasteen liitto on varma silloinkin, kun uskomme horjuu. Kun turvaamme kasteen armoon, meidän ei tarvitse omin voimin tehdä parannusta.”³⁷

Vuoden 1938 virsikirjaa työstettäessä pyrittiin välttämään kasteen liiton uudistuksen ja miedommin ilmaistua kasteen vahvistuksen eksplisiittisiä ilmauksia. Sen sijaan pyrittiin nostamaan esille seurakunnan esirukousta kastettujen puolesta, ja konfirmaation tarkoitusta kastetun vahvistamisena uskonkilvoituksessa.³⁸ Puhe kasteen liiton uudistuksesta eli kuitenkin tuon ajan hartauskirjallisuudessa ja konfirmaatioissa pidetyissä puheissa. On syytä ottaa huomioon myös, että vuoden 1908

32 Vapaavuori s.a.

33 Kakkuri 2014, 109–111.

34 Pajamo 1991, 89.

35 Lempiäinen 2004, 127.

36 Lempiäinen 2004, 135.

37 Katekismus 2000.

38 Lempiäinen 2004, 133.

kirkkolain muutoksessa konfirmaation nimeksi tuli *julkinen kasteenliitonuudistustoitutus*.³⁹ Implisiittisesti käsitys kasteen liiton uudistuksesta jäi vaikuttamaan vuoden 1938 virsikirjan konfirmaatiovirsiens taustalla.

Tästä käsityksestä esimerkkeinä mainittakoon seuraavat säkeet: ”Anna armoliitostas, veisata sun kiitostas” (Virsi 225:6), tai ”Suo Jeesus rakkaani, mun pitää liittoni, sun armos annoit mulle, kiitoksen tuon mä sulle. Mua pidä seurassasi ja hoida omanasi” (Virsi 229:1). Kasteen liiton uudistukseen viittaavat myös virren 230 kolme ensimmäistä säkeistöä:

Jo Herra kasteessasi, mun otit lapsekses.
Mun tänään armossasi sä kutsut etehes.
Sun eessäs Herra suuri, mä pyydän syntinen.
Myös minulle sä juuri, nyt ole armainen.
Mä Jeesus yksin sulta, elämän sanat saan.
Mun anna luokses tulla, mä luotan sanaas vaan.

Vuoden 1938 virsikirjan konfirmaatiovirsiä sävyttää pietismin ihanteen mukainen yksilöhurskaus, vaikka on kysymys yhteyden juhlasta, kuten nykyinen rippikoulu-suunnitelma ilmaisee konfirmaation tarkoituksen.⁴⁰ Kuudesta konfirmaatiovirrestä viisi on minämuotoisia, ja yhdessä seurakunta rukoilee nuorten puolesta: ”Heitä kastehehessä kannoit, Jeesus armohelmassas. Heille lupauksen annoit, vakuutuksen armostas” (virsi 225:4).

Pietistinen hurskaus näkyy myös siinä, että kiusaukset, viettelykset, maailman pahat tavat ja hekuma mainitaan joka ainoassa tämän kirjan konfirmaatiovirressä. Pentti Lempiäinen *Pyhät toimitukset* -kirjassaan huomauttaa, että ”konfirmaatiota ja yleensäkin kristillistä julistusta on rasittanut ajatus, että nuoret ovat lankeemuksille erityisen altis ikäryhmä. Vanhemmalle ikäpolvelle tuo ajatus saattaa olla mieluinen, mutta kristillinen se ei ole”.⁴¹

Virsi 1986 – Uudistuksen matkan startti

Nykyisen virsikirjan konfirmaatiovirsiens osaston aloittaa virsi 233, joka oli vuoden 1938 virsikirjassa kastevirsiens osastossa numerolla 219. Tutkijan kriittinen huomio kohdistuu tämän virren kolmanteen säkeistöön ja virsikirjauudistuksissa tapahtuneisiin muutoksiin.

Vuoden 1938 virsikirjassa tuodaan tässä kastevirren säkeistössä pietistinen konfirmaatioteologia esiin voimakkaammin kuin yhdessäkään konfirmaatiovirressä:

39 Heinilä 2019, 140; Lempiäinen 2004, 123.

40 Suuri ihme 2017.

41 Lempiäinen 2004, 147.

Kun Herra alttarisi luona, Kasteeni liiton uudistin,
niin armohetkenäni tuona, Sua seurata mä lupasin.
Ja jättää eksytyksen tiet, Sun kanssas mennä minne viet.

Nykyistä virsikirjaa työstettäessä tämä siirrettiin konfirmaatiovirsien osastoon, ja kolmas säkeistö muuttui:

Sun seurassasi Herra pyhä, päivästä päivään olla saan.
Kasteeni liitto kantaa yhä ja sana ruokkii voimallaan.
Lujasti liität itseesi, kun astun armopöytäsi.

Tämä 1700-luvun aikainen Johannes Rambachin virsi tuo esiin klassisen saksalaisen pietismin painotukset. Rambach julkaisi lapsille tarkoitettussa hartauskirjassa seitsemän virttä. Tälle virrelle hän on antanut otsikon ”kasteenliiton päivittäinen uudistus”.⁴² Rambach on ajatellut samaan tapaan kuin Achrenius, että kasteen liiton ulkonainen uudistus tapahtuu konfirmaatiossa ja sisäinen, päivittäinen uudistus yksityisessä rukouksessa. Kasteenliiton vain konfirmaatiossa tapahtuvaa uudistusta ja sitä seuraavaa uskonelämän uudistumista painottava näkemys on ennemminkin uuspietistinen korostaessaan punktuaalista, yhtenä hetkenä tapahtunutta uskonratkaisua.

Herätysliiketutkija Teemu Kakkuri on huomauttanut, että pietismiä on väärin perustein kritisoitu luterilaisen vanhurskauttamisopin vastaiseksi, koska se korostaa ihmisen uskonratkaisua. Tämä uskonratkaisukritiikki osuu kuitenkin vasta 1900-luvulla virinneeseen uuspietismiin. Klassinen 1700-luvun pietismi piti esillä luterilaista vanhurskauttamiskäsitystä niin, että mukana on myös sydämen tunne eikä vain pään tieto.⁴³ Kasteen liittoa ei uudistettu konfirmaation hetkenä eikä muunaakaan kellon ilmoittamana ajankohtana, vaan päivittäin, kuten myös edellä tarkastellussa Achreniuksen katekismuksen selityksessä sanottiin. Vuoden 1986 virsikirjaan tätä alkuperältään pietististä virttä ei ole vesitetty, vaan on palautettu virren alkupe-
räinen ajatus, että kasteen liitto kantaa päivästä päivään ja Jumalan sana ruokkii voimallaan. Samalla muistutetaan konfirmaatiossa tapahtuvasta ensimmäisestä itsenäisestä ehtoollisella käymisestä ja liittymisestä ehtoollisseurakuntaan.

Vuoden 1986 virsikirjan konfirmaatiovirsissä synnin, kiusausten ja pahan maailman teemat väistyvät syrjemmälle, vaikka eivät täysin katoa.

Mua vihollinen viettelee
ja sydämeni vapisee,
kun, heikko, sotaan lähden.
Vaan veres turviin paeten
voin voittaa pahat juonet sen
sun laupeutes tähden (Virsi 237:3).

42 Väinölä 2008, 246.

43 Kakkuri 2014, 34–36.

Tämä Jaakko Haavion muokkaama K. V. Tammisen teksti oli vuonna 1963 ilmestyneessä virsikirjan lisävihkossa nuorten virtenä. Virsikirjakomitea ehdotti sitä poistettavaksi, mutta palautteen mukaan virttä oli alettu laulaa konfirmaatioissa 1960- ja 1970-luvuilla, ja siksi se siirrettiin konfirmaatiovirsiin osastoon.⁴⁴

Viidestä vuoden 1986 virsikirjan konfirmaatiovirrestä neljä on peräisin edellisestä virsikirjasta. Näissä kuvastuvat konfirmaation ydinsisällöt: Kaste, rukous nuorten puolesta ja ensimmäinen itsenäinen ehtoolliskäynti. Konfirmaation teologiaa koskevan keskustelun tietynlainen hämmentyneisyys näkyy välillisesti vuoden 1986 virsikirjan konfirmaatiovirsiä niin, että virsikirjan uudistusperiaatteet, joiden mukaan uuteen virsikirjaan on tavoiteltu eri maista, eri kulttuureista ja eri kirkkoista peräisin olevaa virsimateriaalia, eivät ole toteutuneet konfirmaatiovirsiä uudistettaessa.⁴⁵ Suurin osa konfirmaatiovirsiä perustuu edelliseen virsikirjaan ja ainoa uusi teksti, virsi 236, on kotoperäistä materiaalia.

Eniten 2000-luvun konfirmaatioissa laulettu konfirmaatiovirsi on Anna-Maija Raittilan kirjoittama virsi 236.⁴⁶ Tässä puristuu esiin elämänmatkalle saattamisen ajatus, joka vahvistuu myöhemmässä virsikirjan liitteessä ja lisävihkossa.

Me emme nuoren puolesta, voi ottaa yhtään askelta,
hän lähtee itse matkalle, sen vaaroihin ja vastuuseen (Virsi 236:2).

Vaarat kyllä mainitaan, mutta ei uhkaavasti.

Kuitenkin häntä saattavat myös sukupolvet vanhemmat,
on läsnä niiden rakkaus ja rukous ja siunaus (Virsi 236:3).

Virsi 236 Virsi 236 – Konfirmaatiovirsi 2004 – Konfirmoitavien siunaaminen elämänmatkalle

Uudistuksen tarve on ollut ilmeinen, koska vain 18 vuotta virsikirjan käyttöönoton jälkeen julkaistussa jumalanpalvelusliitteessä on yhtä monta konfirmaatiovirttä kuin virsikirjassa, siis viisi. Tämän jumalanpalvelusliitteen valmisteluista ei ole tutkimustietoa eikä liitteessä ole myöskään esipuhetta, jossa selvitetäisiin valmistelun ja laulujen valinnan periaatteita. Myöskään valmistelutyön arkistomateriaalia ei ole Kirkkohallituksen Jumalanpalvelus ja yhteiskunta -yksikön asiantuntijan Teija

44 Väinölä 2008, 250.

45 Vapaavuori s.a.

46 Pitkänen 2014, 119. Pitkänen tutkimuksen aineisto on koottu kirkkovuotena 2009–2010, mutta tämän virren aseman voi olettaa pysyneen yhtä vahvana, koska se on Kirkollisten toimitusten kirjassa suosituksena konfirmoitavien siunaamisen aikana laulettavaksi virreksi. Ks. esim. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja III 2006, 95.

Tuukkasen mukaan julkisesti saatavilla.⁴⁷ Liitteen konfirmaatiovirret läpi käymällä on kuitenkin pääteltävissä, että tavoitteena on ollut löytää teologisesti sisällökkäitä ja helposti laulettavia virsiä, jotka resonoisivat nuorten ja aikuisten tajunnassa. Pääosa sävelmistä kuuluu eniten laulettuihin virsisävelmiin.

Virsi voidaan kokea tuttuna, jos sen sävelmä on tuttu, vaikka teksti olisi uusi.⁴⁸ Tämä on otettu huomioon virsikirjan liitteessä olevien kirkollisten toimitusten laulun sävelmiä valittaessa. Viidestä virrenomaisesta laulusta kaksi on me-muotoisia, ja subjektina laulaa konfirmoitavien joukko. Virren 812 toisessa minämuotoisessa säkeistössä vielä viitataan nuorten joukkoon: ”Kiitän, Isä kasteesta, armoosi saan turvata. Ystävien kanssa näin kuljen tästä eteenpäin.”

Kvantitatiivista valaistusta tuo Teija Pitkäsen artikkeli, joka käsittelee konfirmaatiomessun virsien sanomaa Jumalasta ja seurakunnasta. Pitkänen on tutkinut yhteensä 361 konfirmaatiomessun virret, joita laskettiin 2 378, ja hän esittää taulukon muodossa 18 suosituinta tai lauletuinta. Nykyisen virsikirjan konfirmaatiovirsiä kymmenen lauletuimman joukkoon ylsi vain edellä esitelty virsi 236 *Kätesi laske, Herramme*, sijalle 2. Sijalle 12 sijoittui jumalanpalvelusliitteen virsi 814 *Kuljemme yhdessä tällä tiellä* ja sijalle 15 liitteen virsi 813 *Lapsuudesta lähtien*. Tämän suosioon lienee vaikuttanut rakastetun lastenvirren *Ystävä sä lapsien* sävelmä.⁴⁹

Suosituimmiksi päätyneissä konfirmaatiovirsissä on siis esillä elämänmatkan teema nuorten itsenäistymisen symbolina. Virsi 814 on Anna-Mari Kaskisen runo Nuoren seurakunnan veisukirjasta tuttuun israelilaiseen sävelmään. Alku- ja loppusäkeistöt alkavat sanoilla ”kuljemme yhdessä”. Myös ehtoollinen matkalaisten ravintona mainitaan: ”Yhteistä leipää murramme. Siinä on meidän voimamme.”

Yhtä lukuun ottamatta kaikissa vuoden 2004 liitteen virsissä mainitaan elämänmatkan teema: Virressä 811 ”Oppilaina Jeesuksen kuunnellen me kuljemme – –. Siunaa meitä Hengelläsi, tiellä taivaan johdata.” Virressä 812 ”Kulje itse lähellä, Vapahtaja elävä, näytä etsijälle tie, uskon, toivon tietä vie.” Virressä 813 ”Jumala ei milloinkaan hylkää meitä lapsiaan, tien hän näyttää eksyneille, armon lahjoittaa myös meille.” Ja virsi 814 on kokonaan kulkemista yhdessä.

Virsi 815 poikkeaa liitteen yleisestä linjasta. Teksti on Raamatusta: ”Herra, en ole sen arvoinen, että tulet luokseni. Sano vain sana, niin minä paranan.”⁵⁰

Tekstin alkuperäksi on merkitty katolinen messu, mihin tämä teksti kuuluu seurakunnan lausumana (ei laulamana) kiinteänä osana ennen ehtoolliskutsua. Myös suomalaisessa Tuomasmessussa tämä esiintyy kiinteänä liturgisena osana.

47 Puhelinkeskustelu 24.3.2021.

48 Tutun virren emotionaalaisesta merkityksestä ks. edellä viite 5.

49 Pitkänen 2014, 116-120.

50 Matt. 8:8.

Jumalanpalvelusten ja kirkollisten toimitusten lauluihin toivottiin rovasti Kai Vah-tolan kertoman mukaan ekumeenista aineistoa. Virsikirjan liitteen messuaineistoon tätä tekstiä oli ehdotettu, mutta ei kuitenkaan otettu mukaan. Kirkollisten toimitusten lauluja koottaessa tämä teksti otettiin uudelleen esille, mutta luontevaa paikkaa ei löytynyt. Lopulta kompromissiratkaisuna tämä teksti Tuomo Nikkolan säveltämällä uudissävelmällä päätettiin sijoittaa – Taru Piston mukaan ”hiukan erikoisesti”⁵¹ – konfirmaatio-osastoon, koska nähtiin konfirmaation ja ehtoollisen olevan yhteydessä toisiinsa. Konfirmaation ehtoolliseen tämä laulu sopii, mikäli sen merkitys selvitetään rippikoululaisille ja konfirmaatiomessuun osallistuville. Irrallisena tällainen teksti on omiaan aiheuttamaan hämmennystä.

Virsi- ja laulukirjan lisäviikko 2016 – Tielle lähdetään ja tie tulee vastaan

Kuten jo todettiin, nykyisen virsikirjan lisäviikossa ei ole konfirmaatiovirsi- osastoa, mutta konfirmaatioon suositellaan virsiä 923, 930 ja 979.⁵² Näistä 923 ja 979 ovat vanhaa kelttiläistä alkuperää. Kelttiläiset rukoustekstit on koettu suomalaisessa kristillisessä mielenmaisemassa hyvin resonoiviksi erityisesti hiljaisuuden retriittiliikkeessä. Virsille 923 ja 979 on annettu myös ruotsin- ja englanninkieliset tekstit, ja nämä virret on siis mahdollista laulaa konfirmaatiossa jopa kolmella kielellä. Vuoden 1986 virsikirjaan tavoiteltu ekumeenisuus ja kansainvälisyys ei kunnolla toteutunut konfirmaatiovirsi- osalta, mutta virsikirjan lisäviikon valmistelutyössä tavoiteltu monikielisyys ja monikulttuurisuus tulee todeksi myös konfirmaatioon suositelluissa virsissä.⁵³

Tien ja matkan teema tulee esiin myös näissä uusissa virsissä: ”Viisauden lähde, vie viisauteen. Tietäni ohjaa, kun matkaani teen – – silmäni aukaise, osoita tie. Luoksesi taivaaseen perille vie.” Virsi 923: 2,4. lankaikkisuus, Taivas, Jumalan asuinsijana ja elämänmatkan päämääränä ei ole väistynyt uusimmissakaan nuorten juhlaan tarkoitetuissa virsissä, vaikka viisautta pyydetään myös maallisen elämän ratkaisuihin. ”Osoita tie” – tapaillaanko tässä Pyhän Birgitan rukouksena tunnettua rukousta ”Herre, visa mig din väg och gör mig villig att vandra den?”

Nuoren vaellus ei aina ole aktiivista, ja siksi konfirmaatiovirressä voidaan esittää pyyntö ”Meitä kuljeta tahtosi tiellä, vaikka outo on joskus se tie” (Virsi 930 kertosäkeet). Ja vielä ”Tulkoon tie sinua vastaan, olkoon tuuli aina myötäinen” (Virsi 979). Konfirmoitu ei lähde itse tielle, vaan Jumalan näyttämä tie tuleeekin vastaan ja johdattaa jättäytymään Jumalan käsiin. Peitetysti tässä voidaan nähdä luterilainen

51 Pisto 2013, 37.

52 Virsikirjan lisäviikko 2016, 205.

53 Esipuhe virsikirjan lisäviikkoon 2015.

käsitys vanhurskauttamisesta; Jumalan vanhurskauttava armo vahvistaa konfirmoitua ja tuo esiin konfirmaation perimmäisen tarkoituksen, joka on konfirmoidun uskon vahvistaminen.

Kastetun ja konfirmoitavan vahvistaminen elämän matkalle saattamisena

Voidaanko konfirmaatiovirsiensä kehityksen valossa Suomen evankelisluterilaisen kirkon nykyinen konfirmaatio käsittää eräänlaisena saattamisena elämänmatkalle, jota varten rippikoulussa on saatu eväitä? Käsitys rippikoulusta ja konfirmaatiosta elämänmatkalle saattamisena on ollut esillä myös luterilaisen maailmanliiton tutkimusprojektissa. Sen loppuraportissa todetaan, että konfirmaatiojumalanpalvelus toimii parhaiten osana elämänmittaista uskon matkaa (*lifelong journey of faith*). Siinä yksilöt, seurakunnat, kirkot ja kokonaiset uskontraditiot kohtaavat, ja nuoren oma uskonmatka liittyy osaksi uskonyhteisön yhteistä matkaa.⁵⁴ Tässä mielessä Luterilaisen maailmanliiton piirissä käyty konfirmaatiokeskustelu ei ehkä ole ollutkaan aivan hedelmätöntä.

Vuodesta 1986 alkaneissa konfirmaatiovirsiensä uudistuksissa on otettu huomioon myös konfirmoitavien nuorten ja seurakunnan lisäksi myös nuorten perheet ja ystäväpiirit. Nuorten vanhemmat, joiden suhde seurakuntaan voi olla hyvinkin etäinen, toivovat kuitenkin rippikoulun antavan nuorille ”hyviä eväitä elämään varten” sekä konfirmaation olevan ilon, kiitoksen ja yhteyden juhla.⁵⁵

Hannu Vapaavuori on *Kirkkomusiikin käsikirjan* artikkelissaan esittänyt toivomuksen, että rippikoulun opettajat paneutuisivat konfirmaatiovirsiin ja pitäisivät niitä opetuksessa esillä, vaikka niitä itse konfirmaatiossa ei laulettaisikaan.⁵⁶ Tämä toivomus jää liian vaatimattomaksi. Vuoden 1986 virsikirjan, jumalanpalvelusliitteen ja lisävihkon virsimateriaalissa elää vahva konfirmaation teologia, joka voi resonoida konfirmoitavien ja heidän läheistensä mielessä ja kohottaa mielen kiitokseen, rukoukseen ja siunaukseen.

Simo Peura on vuonna 1996 tarkastellut kasuaalitoimituksia luterilaisen luomis-teologian näkökulmasta. Peuran mukaan Lutherin luomisajattelu tarkoittaa, että luomakunta on syntiinlankeemuksesta huolimatta Jumalan ylläpitämää ja hallitsemaa todellisuutta. Siksi konfirmaation tarkoituksena on tukea kastettua, kun hän pyrkii jäsentämään rippikoulussa opetetun uskon aikuisen ihmisen todellisuuteen. Peura tulkitsee klassista teologista lausumaa ”armo ei kumoa luontoa, vaan täydellistää sen” esittämällä, että nuorten puolesta rukoiltaessa ja heitä ehtoollisseura-

54 Confirmation Ministry Study 1995, 49.

55 Sihvo 1992, 185–186.

56 Vapaavuori 2003, 65

kuntaan liitettäessä on tarpeen ottaa huomioon myös ihmisen luonnollisen kehityksen aiheuttamat muutokset.⁵⁷ Tämä teologinen painotus näkyy selkeästi konfirmaatiovirsiens viime aikaisessa kehityssuunnassa.

Lopuksi

Virsiuudistuksissa tapahtunutta konfirmaatiovirsiens kehitystä voi luonnehtia sanomalla, että kehityslinja kulkee kasteen liiton uudistuksesta elämänmatkalle saattamiseen. Kasteen liiton uudistus on vaihtunut kasteen muistamiseen kristityn tien alkuna. Ehtoolliskäytäntöjen muutoksista johtuen konfirmaation ehtoollista ei enää korosteta ensimmäisenä ehtoollisena, vaan kristillisen vaelluksen toistuvana etappina. Rukoukseen nuorten puolesta on vaihtunut maailman pahuuden pelkojen tilalle tulevaisuuden toivo ja pyyntö, että Jumala johdattaisi nuoria niin kuin on kasteesta saakka johdattanut.

Onko tässä kuvatulle konfirmaatiovirsiens teologisen kehityssuunnan muutokselle teologisia perusteluja? Väitän, että on, ja ne löytyvät luomisen teologiasta. Tässä mielessä luterilainen konfirmaatio ei sittenkään ole niin kaukana katolisesta kasteen vahvistuksen sakramentista kuin tutkimuksessa on usein esitetty, vaikka Luther ei konfirmaatiota sakramentiksi kelpuuttanutkaan. Virsiuudistuksen ja konfirmaation tarkoitettujen virrenomaisten laulujen uudistuksessa on otettu huomioon konfirmaation teologisten kehityslinjojen muutos, joka painottaa konfirmoitavien yksilöllisten ratkaisujen sijaan seurakunnan ja perheiden ylisukupolvista yhteisöllisyyttä ja liittymistä maailmanlaajaan kristikuntaan. Tämä ilmenee erityisesti uusimmassa ekumeenisessa, monikielisessä ja monikulttuurisessa konfirmaation tarkoitettussa virsimateriaalissa. Konfirmaatiovirsiä laulaessaan seurakunta rukoilee konfirmoitujen puolesta ja vahvistaa heitä uskonkilvoitukseen saattamalla elämänmatkalle.

57 Peura 1996, 209, 214–15.

Lähteet:

- Achrenius, Abraham (1766). *Rippi-Lasten Coetus Kysymyset*. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/123775/Rippi-lasten_koetus_kysymyset_sitte_kuin_he_owat_Jumalan_kym.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Aloite konfirmaation ja kodin siunaamisen kaavojen uudistamisesta (2020). *Edustaja-aloite 3/2020 Kirkolliskokoukselle*. <https://evl.fi/uutishuone/tiedotearkisto/-/items/item/34204/Edustaja-aloitteet+kirkon+tilastoinnista+-ehtoollisjumalanpalveluksesta+seka+siunaamisen+teologiasta+lahetettiin+valiokuntiin>
- Borg, Marcus J. (2016). *Kristinuskon sydän. Uudelleen löydetty usko*. Alkuteos The Heart of Christianity. Rediscovering a Life of Faith. Suomentanut Kari Kuula. Helsinki: TVM.
- Confirmation Ministry Study (1995). *Lutheran World Federation*. LWF Documentation. N:o 38. December 1995.
- Heinilä, Kimmo (2019). *Konfirmaatio ja vahvistaminen: Luterilaiset konfirmaatiokäytännöt ja -käsitteet vahvistamisen näkökulmasta reformaatiosta 2000-luvun alkuun*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/304904>
- Heinonen, Ilmari (2001). Systemaattinen analyysi. *Teologinen Aikakauskirja – Teologisk Tidskrift* 106, 66–72.
- Hytönen, Maarit (2005). *Kirkollisten toimistusten teologia*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 91. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Jolkkonen, Jari (2004). Rippikoulu ja konfirmaatio luterilaisen kasteteologian näkökulmasta. Heli Aaltonen, Lassi Pruuki ja Pekka Saarainen (toim.) *Rippikoulun käsikirja*. Kirjapaja: Helsinki, 9-33.
- Jolkkonen, Jari (2007). *Systemaattinen analyysi tutkimusmetodina. Metodiopas*. Joensuu: Joensuun yliopisto. Teologinen tiedekunta. https://courses.helsinki.fi/sites/default/files/course-material/4671950/systemaattinen_analyysi_tutkimusmetodina.pdf
- Kakkuri, Teemu (2014). *Suomalainen herätys. Herätyskristillisyyden historia nälkävuosista Nokia-missioon*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Katekismus (2000). *Katekismus – Suomen evankelisluterilaisen kirkon kristinoppi*. <http://katekismus.fi>
- Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkokäsikirja III (2006). *Kirkollisten toimitusten kirja. 1. osa, Kasuaalitoimitukset*. Hyväksytty kirkolliskokouksessa 8. marraskuuta 2003. Helsinki: Kirkkopalvelut.
- Kokkonen, Jarmo & Marja Pesonen (s.a.). *Konfirmaatiosta jäi mieleen se koko messu. Huomioita konfirmaation yhteisöllisestä luonteesta*. <https://evl.fi/documents/1327140/39461555/Huomioita+konfirmaatiosta.pdf/99f76f21-38ea-80be-17d2-ee448118c388?t=1554710101000>. (luettu 28.10.2020)
- Leinonen, Miia & Kati Niemelä (2012). *Jumalanpalvelus arjen voimana. Seurakuntalaisten jumalanpalvelusodotukset ja -kokemukset*. Kirkon tutkimuskeskuksen www.julkaisuja.29. Kirkon tutkimuskeskus. [https://evl.fi/documents/1327140/45386794/Www-julkaisu+29+Leinonen+ja+Niemel%C3%A4+\(Jumalanpalvelus+arjen+voimana\).pdf/e0a36192-f67f-e170-2d1aff0e665a6d57](https://evl.fi/documents/1327140/45386794/Www-julkaisu+29+Leinonen+ja+Niemel%C3%A4+(Jumalanpalvelus+arjen+voimana).pdf/e0a36192-f67f-e170-2d1aff0e665a6d57)
- Lempiäinen, Pentti (2004). *Pyhät toimitukset. 4. uudistettu painos*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Nurmi, Kari E. (2004). *Systemaattinen tekstianalyysi*. <https://metodix.fi/2014/05/19/nurmi-systemaattinen-tekstianalyysi/>
- Pajamo, Reijo (1991). *Hymnologian peruskurssi*. Kirkkomusiikin osaston julkaisuja 2. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Pajamo, Reijo (1999). Virren ja hengellisen laulun raja tulisi murtaa. Virsikirjan uudistuksen alkuvaiheet 1973. *Hymnos*,

Hymnologian ja liturgiikan seuran vuosikirja 1999, 87–99.

Palvelkaa Herraa iloiten (2009). *Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas*. Suomen ev. lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2009:9. 3. uudistettu painos. Helsinki: Kirkkohallitus. Jumalanpalveluselämä ja musiikkitoiminta. <https://kirkkokasikirja.fi/jp-opas.pdf>

Peura, Simo (1996). Kasualiat luterilaisen luomisteologian näkökulmasta. *Teologinen Aikauskirja – Teologisk Tidskrift* 101. (3/1996). Helsinki: Teologinen Julkaisuseura r.y. 209–221.

Pisto, Taru (2013). *Kuoro jumalanpalveluksen tekstien välittäjänä: Tuomo Nikkolan näkemyksiä ja sävellyksiä*. Laaja kirjallinen työ, 5p23. Taideyliopisto, Sibelius-Akatemia, Kirkkomusiikin ja urkujen aineryhmä, Kuopion yksikkö.

Pitkänen, Teija (2014). Rakkautta ja kiitosta? Konfirmaatiomessujen virsien sanoma Jumalasta ja seurakunnasta. Innanen, T. & Salminen, V-M (toim.): *Virsi ja laulu Suomessa, tekstit, kokemus ja kasvatusta. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 120*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 106–134.

Repo, Hannele (2002). Askel seurakuntaan. Virolaisten rippikoulunopettajien käsitykset rippikoulusta ja konfirmaatiosta. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.

Saari, Antti (2021) *Kasvatusteoria antiikista nykypäivään*. Helsinki: Gaudeamus.

Sihvo, Jouko (1992). *Seurakunta elämän käännekohdissa*. Pieksämäki: Kirjaneliö.

Sinä olet minun kanssani (2009). *Sinä olet minun kanssani. Kirkollisten toimitusten opas*. Suomen ev. lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006:4. 2. painos. Helsinki: Kirkkohallitus, Jumalanpalvelus ja musiikkitoiminta. https://kirkkokasikirja.fi/toimitusten_opas.pdf

Suuri ihme (2017). Rippikoulusuunnitelma 2017. *Suomen evankelisluterilainen kirkko*. <https://evl.fi/plus/seurakuntaelama/kasvatust/rippikoulu/suuri-ihme-rippikoulusuunnitelma>

Valtonen, Minna (2014). Perheeseen ja vanhemmuuteen liittyvät käsitteet Suomen evankelisluterilaisen kirkon virsikirjassa. Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen (toim.), *Virsi ja laulu Suomessa, tekstit, kokemus ja kasvatusta. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 120*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 135–161.

Vapaavuori, Hannu (s.a.). *Suomalaiset virsikirjat 1500-luvulta nykypäivään*. https://evl.fi/documents/1327140/40400830/suomalaiset_virsikirjat.pdf

Vapaavuori, Hannu. (2003). Virsi luterilaisessa perinteessä. Lasse Erkkilä, Ulla Tuovinen & Erkki Tuppurainen (toim.), *Kirkkomusiikin käsikirja*. Helsinki: Kirjapaja, 61–70.

Vapaavuori, Hannu (2004). Mikä virsi? Juhani Haapasalo, Liisa Lauerma, Martti Nissinen & Pekka Suikkanen (toim.), *Kirkkomusiikki*. Helsinki: Edita, 27–30.

Virsi (1938). Suomen evankelisluterilaisen kirkon virsikirja. Hyväksytty kahdennessatoista yleisessä kirkolliskokouksessa vuonna 1938.

Virsi (1986). Suomen evankelisluterilaisen kirkon virsikirja. Hyväksytty kirkolliskokouksessa 13. helmikuuta 1986.

Virsi (2016). Hyväksytty kirkolliskokouksessa 4. marraskuuta 2015. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Virsi (2015) esipuhe. (s.a.) *Esipuhe virsiin lisävihkoon (2015)*. <https://virsikirja.fi/lisatietoa/esipuhe-virsikirjan-lisavihkoon-2015/>

Väinölä, Tauno (2008). *Virsi*. Helsinki: Kirjapaja Oy.